

a deklasszálódás veszélye fenyegetett. Az író, aki maga is középbirtokos családból származott, mintegy „belülről” vizsgálhatta ezt a folyamatot. A társadalom illuzórikus megítélésétől egyébként megóvta a későbbi történészre is jellemző objektív szemlélet. Ugyanis Acsády a társadalmi erők változásait, a hatalmi küzdelmeket mindig a gazdasági tényezők változásával, s azoknak a politikai életre gyakorolt befolyásával magyarázta.

A kapitalista fejlődés ellentmondásait, „árnyoldalait” felismerő és azt kritikusan vizsgáló Acsády a politikai manőverezések belső, morális indítékait is megpróbálta szépirói eszközökkel ábrázolni. Ugyanakkor a közvélemény előtt is jól ismert börzspekulációkról és azok következményeiről, sajtóbotránny nélkül, politikai cikk formájában nemigen lehetett volna beszélni. Az író számára tehát kézenfekvő volt a regényforma, amely leginkább biztosíthatta a konkrét esetek és a közismert szereplők felismerésének elkerülését. Ezért a *Fridényi bankja* — amint erre Rejtő István helyesen mutat rá az utószóban — nem kulcsregény, hanem irányszóregény, amely szorosabb értelemben a társadalom egy meghatározott intézményét, a külföldi tőke beáramlásával egyre erősödő bankhálózatok működését teszi bírálatá tárgyává. A mű végső kicsengése pesszimista, mert írója úgy érezte, hogy a pénz hatalma nagyobb hatással van azokra, akik visszaélnék vele, mint azokra, akik a társadalom javára fordítanak. Egyes kritikusok kifogásolták ezt a pesszimizmust, mások, mint például Ábrányi Kornél, úgy látta, hogy a korrajznak nem szolgál rovására és nem jogosulatlan. Bírálatában rámutatott arra, „ha mint regény ellen többféle kifogást is lehet emelni, de mint szatirikus pamfletet csak dicsérni lehet”.

Rejtő István utószavából is kitűnik, hogy a *Fridényi bankja* nem kiforrott regényíró alkotása. A mű elemzésekor találoán mutat rá a legfőbb hibára, a lélektani ábrázolás következetlenségére. Ezt elsősorban Fridényiné alakjának megformálásában tapasztaljuk. Az alapjában realista társadalomszemléletű regény éppen a főhős magatartásának hirtelen megváltozásával vesz romantikus fordulatot. Egyetértünk azonban Rejtő megállapításával, hogy „a romantika Acsády regényében sajátos funkciót tölt be. Nem írói gyengesség, hanem kortűnet”. Nyilvánvaló, hogy a Jókai regényein nevelődő olvasóközönség igényelte is ezt a romantikát, másrészt — mint Rejtő is rámutat — a nagy mester hatása alól Acsády nem tudta és nem is akarta kivonni magát. Ugyanakkor az a túlzott eszményítés, mely általában jellemző a Jókai-hősökre, Acsády regényében már nem található.

A magyar regényirodalom nagy alkotásai mellett nem érdektelen felfigyelni olyan regényekre sem, mint a *Fridényi bankja*, melyben írója élénk, olykor találó színekkel festette meg a századvég polgári világának életét.

Tódor Ildikó

Heltai Jenő: Álomkháza. Regény. A bevezető tanulmány Gyergyai Albert munkája. Bp. 1969. Szépirodalmi K. 339 l.

Különleges szerepet tölt be ez az alkotás Heltai egyéb „regényigényű” könyveinek, a pesti bohémvilág könnyű parlatainak tömegében. Az *Álmokháza* színhelye, szereplői, sőt még külső történései is azonosak ugyan velük, de ebben a műben mindezek csak díszletei egy meghasonlott ember lelki összeomlásának, önmarcangoló, halálos vívódásainak.

Mint ahogyan Gyergyai Albert megállapítja, Karmel Péter jobbára különbözik alkotójának egyéb figuráitól és csak kevésbé rokonok. A frontről rokkantán hazatérő hős énjének mélyrétegeiből feltörő, bünténynek nem nevezhető, de egy beteg lélek túlérzékenységgel gonoszságnak minősíthető vétekeit szeretné levelezni, s közben megtalálni és tovább élni ugyancsak mélybe temetett gyermeki valóját.

Gyergyai helyesen mutat rá arra, hogy Karmelt testi sérülése téríti az eddig elhanyagolt lélek tájaira, s arra is, hogy amit tesz, az mégis kevés ahhoz, hogy önző élet-szemléletét felszámolva közösségi emberré váljék. A megszokott Heltai-hősök ellenkező előjelű alakjaként tehát szabályt erősítő kivétel, amely ugyanakkor új árnyalattal gazdagítja az alkotói portrét. A tapasztalt, idős író lélektani felkészültsége kétségtelen, erre az előző is joggal utal. Olyan varázslatosan tolmácsolja a szinte patológikus jelenségeket is, amelyre néhány évvel később csak az idős Krúdy lesz képes utolsó művében, a *Purgatóriumban*.

Karmel Péternek és történetének tehát megvannak a megfelelői a kortárs irodalomban. Gyergyai elemzése azonban — mely érinti a kérdést — meggyőzőbb lett volna, ha néhány vonással párhuzamba is állítja őket. Az idő múlása, a múltban gyökerező emlékekből táplálkozó egyéniség szinkronba hozatala, megfrissítése vagy feltámasztásának kísérlete sajátos témája a húszas, harmincas évek irodalmának. Krúdy álomvilága, s különösen utolsó regényei (pl. a *Hét bagoly* és a *Purgatórium*), Kosztolányi bájos novellája, a *Két öreg úr*, a múltat újraélni akaró és lelki hajótörést szenvedő figurák sorát vonultatják fel, s ezek igen közeli rokonai Karmel Péternek.

A múlt iránti nosztalgia letűnt évtizedek kulisszái közé sodorja őket, itt azonban csak a száraz és prózai külsőségek várnak rájuk, ifjúságuk tovasuhanó álmait már soha nem lelik fel. Így támad szinte feloldhatatlan konfliktus e hősök és a mesterségesen maguk köré varázsolt környezetük között. Ezt a dilemmát Krúdy a játékszerűség súlytalanító hatásával, Kosztolányi pedig hőseinek megértéssel ábrázolt rezignációjával simítja el, míg Heltai tragédiát sejtető zsákutcába futtatja.

Az esztétika törvényeit rejtő paradoxon, hogy az olvasó mégis komolyabban itéli, magáévá teszi Krúdy és Kosztolányi hőseinek sorsát, mint Heltaiét. Az előbbieknél ugyanis megmarad a műélvezet igazi táptalaját biztosító félkomoly játék bódulata (amely nem hiányozhat a tragédiákból sem), s amely éppen az írói tartózkodás és kivülállás eszközével vonzza olvasóit, ellenben az utóbbinál a játékszerűséget elnyomja a súlyosság, s ez olyannyira megbillenti a mérleget, hogy az így adódó komor légkört aligha lehet komolyan venni. Hatása alól nem szabadul az olvasó, de ez a hatás mesterként, valószínűtlen szituációból fakad.

Mint ahogyan Gyergyai Albert előszava is megállapítja, az író ezt a történetet ugyanilyen okból írhatta ki magából, amiért Goethe öngyilkosságba kergette Wertherét: egy nyomasztó lelkiállapotból kívánt megszabadulni általa. Főhősének prousti időkergetését, lázas múltidézését is elsősorban büntudata indokolja. S bár egyénisége egy letűnt korszak panoptikumába illeszkedik, e „szimbolikus álmregény” főalakja nem idegen a pszichológiailag iskolázott mai olvasó számára sem. Méltán kéri számon tehát Gyergyai legújabb irodalomtörténetünk 5. kötetének mulasztását, amellyel Heltainak éppen ezt a „kulcsregényt” hagyja figyelmen kívül.

Külön érdeme az előszónak, hogy vállalta a feladat elvégzését és általa az irodalomtörténet részéről is a Heltai-életmű szerves részévé avatja a művet. Mulasztást pótol vele, amelyet épp oly jóleső egyetértéssel vehetünk tudomásul, mint az *Álmokháza* legújabb kiadását.

Schéda Mária

Benedek Marcell: Babits Mihály. Bp. 1969. Gondolat K. 137 l. (Irodalomtörténeti Könyvtár)

„Elsőéves filozopterek voltunk, Kosztolányi Dezső meg én, gyakran kerültünk egymás mellé Négyesy László professzor stílusgyakorlatain, amik aféle egyetemi önképzőkört jelentek... 1903-at irtunk, Ady Endrének

nevét sem hallottuk még. Ha az óra kezdete előtt minden ajtónyitást izgatottan figyeltünk Kosztolányival, ez az izgalom egy harmadéves kollégának szólt: vajjon eljön-e ma Babits Mihály... Imitt-amott megjelent versei, s egy-egy írása, amit a stílusgyakorlatokon olvasott fel, vagy különös, éles orrhangján elmondott bírálata az ifjú kollégák elmeszüleményeiről — mindez valami babonás előérzetet keltett bennünk: vezérünk születik”.

Ezekkel a sorokkal indul Benedek Marcell Babits Mihályról szóló kiterjedelmű posztumusz műve. A könyv indítása szubjektív emléket idéz, a magyar irodalom századeleji reneszánszának szép tavaszát, fiatalos nyugtalanságát, a várakozás izalmát, amikor az ifjú írónemzedék új szóra, új dallamra várt és egy új irodalmi vezér diadalmas feltűntetésére számított.

A továbbiakban azonban inkább az objektív *magyarázó* szerepére vállalkozik Benedek Marcell, a szubjektív emlék csak visszfényként villan át néha elemzésén, fejtegetésén. Rövid életrajzi vázlat után műfajonként csoportosítva ismerteti Babits életművét, előbb a versesköteteket, majd a legnevezetesebb műfordításokat, regényeket, novellákat. Végül a költő tanulmányait és kritikáit tárgyalja, ideértve Babits egyik főművét, *Az európai irodalom történetét* is.

A Gondolat Kiadó füzetsorozata, amelyben Benedek Marcell könyvecskéje megjelent, elsősorban *bevezetést* kíván adni egy-egy író életművébe, diákoknak, egyetemistáknak, kezdő olvasóknak.

Benedek Marcell könyve ennek a célnak teljes mértékben megfelel, többre nem is vállalkozik.

A legjobb hagyományokból táplálkozó, józan és reális Babits-értékelésből indul ki, más szóval: maga is elfogadja az irodalmi közvéleményben élő Babits-képet, amely ma már — úgy véljük — megtisztult a lebecsülések és túlértékelések torzító hatásától. Olymódon értékeli nagyra Babits Mihályt, hogy rámutat az életmű értékére, anélkül, hogy ezzel más költő irodalomtörténeti jelentőségét csökkentené.

Egészében nem a felfedezés, vagy értékmódosítás, hanem az *újráfogalmazás* szerepére vállalkozik. De azzal, hogy újra felidéli magában egy nagy költő életművének állomásait, újra átéli műveit és megfogalmazza a maga mondánivalóját, több részletkérdésben egy lépéssel tovább is viszi a probléma tisztázását.

Benedek Marcell tanulmányainak példáján megtanulhatjuk, hogy a szabatos megfogalmazás igénye már eleve tisztázó hatású. Pusztán abból a törekvésből, hogy a különböző megfogalmazási lehetőségek közül mindig a legjobbat, a legigazabbat, a legmegfelelőbbet választja, igen gyakran egy-